

UNIVERSITATEA DE ARTĂ ȘI DESIGN CLUJ-NAPOCA

TEZĂ DE DOCTORAT

**ARTELE TEXTILE
MONUMENTALE
ÎN CONFIGURAREA
AMBIENTULUI
CONTEMPORAN**

Conducător științific:

Profesor universitar doctor Radu Călin Solovăstru

Doctorand:

Pintilie Anca

CLUJ-NAPOCA

2013

REZUMAT

În secolul XX, în domeniul artei tapiseriei au loc manifestări expoziționale ce determină schimbări majore în atitudinea artiștilor și a publicului față de obiectul artistic textil bidimensional sau tridimensional, față de noile forme de manifestare denumite generic *arte textile* sau *fiber arts*. Referitor la aceste schimbări René Berger ridică întrebarea: *Mai poate fi oare tapiserie?*, afirmând că “arta caută din ce în ce mai mult să se lege de o experiență socială totală a cărei proprietate este de a scăpa clasificării, în dublul sens de „clasament” și de „așezare pe clase”¹. Ambientul contemporan este unul aflat în continuă transformare, adaptându-se în permanență ritmului evoluției condițiilor de trai ale omului. Pe măsură ce societatea evoluează, membrii săi devin tot mai activi iar nevoile lor, atât materiale cât și estetice, cresc direct proporțional cu cantitatea de informație care circulă între indivizi. Arhitectura în forma sa tradițională nu se poate adapta prefacerilor sociale la nivelul necesităților estetice imediate ale omului. Aici intervine nevoia de a opera și de a construi în spațiul ambiental interior și exterior cu materiale flexibile, ușoare, ce pot modifica și transforma un spațiu și destinația sa (spațiu de relaxare, spațiu de studiu, zonă industrială, spațiu de joacă etc.) într-un timp foarte scurt. În amenajarea ambientului contemporan se practică un fel de mizanscenă, se elaborează „scenografii” temporare pentru a folosi un spațiu în mai multe scopuri în funcție de necesități.

Materialul textil, natural sau sintetic, este unul dintre materialele preferate de artiștii, designerii și arhitecții moderni în configurarea și reconfigurarea ambientului. Tehnicile de prelucrare ale fibrei și firului textil (împletirea, țeserea, înnodarea etc.) sunt tot mai des utilizate pentru realizarea elementelor utilitare sau decorative ce completează ambientului locativ.

Toate formele contemporane de manifestare artistică care operează cu materiale textile sau fac uz de tehnicile tradiționale de prelucrare a firelor textile au ca punct de pornire una dintre cele mai importante manifestări expoziționale în domeniul tapiseriei în particular și al artelor textile în general din secolul XX, Bienala de Tapiserie de la Lausanne, manifestare care marchează timp de aproape jumătate de secol importanța acestei arte nu doar în istoria artei ci și în plan social, estetic, arhitectural. Până în secolul XX sunt cunoscute atelierele de tapiserie, termenul de *tapiserie* fiind de multe ori înlocuit

¹ Berger, Rene, *Mutația semnelor*, Ed. Meridiane, 1978, p. 281

cu denumirea atelierului producător. În spatele tapiseriei se află nume ilustre ale picturii (Rubens, Goya, Picasso etc.) însă tapiseria este doar o industrie ce fabrică reproduceri ale proiectelor realizate de pictori, aceste reproduceri aflându-se la granița dintre obiect decorativ și obiect utilitar. Începând cu secolul XX devine cunoscut artistul textilist care se implică direct în procesul de creație artistică și transpunere. Acum se schimbă perspectiva asupra artelor textile. Datorită interpretării dată de arhitectul Le Corbusier tapiseriei și a revigorării artei tapiseriei de către Jean Lurçat prin aplicarea unei rigurozități științifice în realizarea tapisierii sale inspirate de tradiția Evului Mediu, arta textilă depășește registrul artelor aplicate.

Teza de doctorat *Artele textile monumentale în configurarea ambientului contemporan* își propune o cercetare teoretică și aplicativă a artelor textile contemporane monumentale și ambientale și a raportului dintre acestea și arhitectură, a caracterului relațional și interactiv al instalațiilor textile ambientale și rolul lor în restructurarea ambientului, studierea și evaluarea prin documentare bibliografică și cercetări teoretice a etapelor de transformare și evoluție ale artelor textile ambientale de la tapiseria monumentală din a doua jumătate a secolului XX până la formele actuale de manifestare.

Lucrarea de față are ca obiective ilustrarea prin exemple a parcursului artelor textile de la tapiseria monumentală la instalația textilă monumentală ambientală și indexarea într-o schemă accesibilă a unor repere esențiale pentru studiul artelor textile contemporane. Tapiseria în forma sa tradițională se păstrează ca manifestare artistică, subiectele fiind adaptate evenimentelor contemporane. În paralel cu arta tapiseriei apar formele tridimensionale în artele textile iar ipoteza noastră este aceea că artele textile ambientale contemporane și obiectul textil monumental își au originea în caracterul monumental al tapiseriei și în funcția sa de element arhitectural. În scopul de a demonstra această ipoteză, pe parcursul acestei lucrări, ne-am aplecat cu precădere asupra unor momente importante din istoria tapiseriei, asupra manifestărilor expoziționale de anvergură din domeniu și asupra artiștilor care prin creația lor au marcat acest parcurs. Demersului teoretic i se alătură cel de investigație experimentală ce are ca scop amplificarea și extensia prin rezultate aplicative a preocupărilor personale în domeniu.

Teza este structurată pe patru capitole pe parcursul cărora am întreprins un proces de cercetare prin documentare și exemple ilustrate asupra evoluției tapiseriei monumentale înspre formele tridimensionale regăsite azi în artele textile, forme ce au adesea un impact major asupra ambientului contemporan.

Primul capitol intitulat *Vocația ambientală a tapiseriei monumentale și a obiectului textil*, după o trecere în revistă a unor repere esențiale din istoria tapiseriei, se axează pe aspectul monumental al acestei arte.

Arta tapiseriei a cunoscut de-a lungul secolelor numeroase transformări și momente de cotitură, în acord cu tendințele și stilurile artistice dominante ale fiecărei epoci. De la primele manifestări în forma consacrată, aceea de obiect decorativ bidimensional realizat din fibre textile în tehnici specifice de țesere, și până în prezent, arta tapiseriei a pendulat pe rând între statutul de artă de prim rang și artă aplicată fiind strâns legată de meșteșugul țesutului care adesea a precedat-o.

Când ne referim la tapiseria secolului XX nu putem vorbi despre o evoluție a acestei arte ci mai degrabă despre o revoluție manifestată prin reîntoarcerea la principiile estetice ale tapiseriei medievale. Această revoluție, ce urmează unei perioade de decadentă care începe în Renaștere și durează până aproape de sfârșitul secolului XIX, începe să se manifeste la începutul secolului XX și ia amploare înspre jumătatea secolului odată cu stabilirea noilor reguli și metode de țesere ale tapiseriei elaborate de Jean Lurçat. Tapiseria redevine artă murală, desprinzându-se de asemănarea cu pictura de șevalet pe care o căpătase în perioada sa decadentă.

Jean Lurçat (1892–1966) inaugurează în secolul XX renașterea tapiseriei. Deși începe să experimenteze în tehnica tapiseriei încă din 1916, arta lui Lurçat cunoaște apogeul abia în 1930 când, sub influența tapiseriei gotice, formulează principiile ce aveau să asigure tapiseriei locul său ca artă de sine stătătoare. Nemaifiind o imitație a picturii, tapiseria exploatează din nou texturile expresive și culorile vii dar într-o paletă limitată la un număr redus de culori, aspect caracteristic tapiseriilor medievale.

De la apariția sa tapiseria este asociată cu arhitectura, fiind o componentă activă a ambientului din care face parte. Evoluția tapiseriei are loc în acord cu dezvoltarea arhitecturii. Treptat tapiseria a câștigat suficientă autonomie fiind considerată a avea valoare în sine și puterea de a modifica sau chiar de a constitui un spațiu arhitectural, nemaifiind doar un simplu obiect decorativ. Începând cu secolul XX, tapiseria își recapătă statutul de artă monumentală și sub influența lui Le Corbusier își extinde aria de influență asupra arhitecturii. În a doua jumătate a anilor '50 Le Corbusier produce o serie importantă de tapiserii monumentale pentru a controla acustica din încăperile clădirilor

instituțiilor publice din Chandigarh². Tapiseriile, în viziunea lui Le Corbusier, trebuie să se desfășoare pe dimensiuni monumentale pentru a fi în acord cu ambientul.

Al doilea capitol intitulat *Limbaajul neconvențional al artelor textile contemporane* face referire la influența materialelor noi și a tehnicilor de transpunere în receptarea artelor textile.

Începând cu revoluția în domeniul tapiseriei de la jumătatea secolului XX nu se modifică doar tematica, rezolvările tehnice sau forma și destinația tapiseriei și a obiectului textil. Acum apar și sunt folosite noi tipuri de materiale: materiale neconvenționale integrate în compoziția obiectului textil care sunt supuse tehnicilor tradiționale de operare cu fire textile sau materiale și fire textile noi, sintetice, ale căror proprietăți permit artiștilor și designerilor care lucrează cu fir textil să își extindă aria de manifestare în spațiul exterior. Noile instalații și obiecte textile pot fi expuse permanent în aer liber, aceasta fiind una dintre marile cuceriri ale artei textile contemporane și unul dintre factorii decisivi care susțin extinderea artelor textile în afara domeniului artelor aplicate. În secolul XXI materialul textil se numără printre materialele preferate de artiști și arhitecți în modelarea ambientului.

În domeniul artelor și al amenajărilor ambientale, apariția Elastanului a permis artiștilor abordarea și realizarea unor proiecte la scară monumentală. Au apărut instalații textile de mari dimensiuni, cu caracter permanent sau temporar. Acestea nu numai că sunt rezistente la diferiți factori exteriori ce atacă de obicei fibra textilă (lumină, căldură, umiditate, mucegaiuri) dar sunt și deosebit de ușoare facilitând transportul dintr-un loc în altul precum și instalarea.

Odată cu apariția războiului de țesut asistat de calculator arta tapiseriei depășește obstacolul ridicat de transpunerea pe suport țesut a imaginilor fotografice. În secolul XX tot mai mulți artiști își transpun viziunea în mediu textil cu ajutorul războiului de țesut Jacquard. Evoluția tehnică a dus la apariția războiului de țesut de tip Jacquard asistat de calculator. În 2011, în cadrul celei de-a 54-a ediții a Bienalei de la Veneția a fost deschisă expoziția intitulată *Penelope's labour - weaving words and images*, expoziție omagială a artei tapiseriei în cadrul căreia au fost expuse, alături de tapiserii clasice țesute manual, și tapiserii ale artiștilor contemporani țesute pe războaie Jacquard asistate de calculator. Expoziția a evidențiat practica artistică, țeserea, folosită pentru realizarea imaginilor și a

² Orașul Chandigarh a fost primul oraș planificat al Indiei și este renumit în lume pentru arhitectura și planificarea sa urbană.

prezentat tapiseria ca fiind una dintre cele mai vitale și inovative metode de expresie artistică folosite de artiștii contemporani.

Arta tapiseriei și artele textile în general sunt un domeniu în care reformele fundamentale se bazează pe implementarea meșteșugurilor tradiționale (împletire, tehnica *macramé*, tehnica *chilim* etc.). Această particularitate a contribuit semnificativ la transformarea radicală a artei textile moderne și contemporane din artă aplicată în artă monumentală.

Evoluția tehnicilor de transpunere, redescoperirea tehnicilor tradiționale și folosirea materialelor neconvenționale este ilustrată printr-o prezentare a Bienalelor de Tapiserie de la Lausanne, manifestări expoziționale care timp de aproape o jumătate de secol au rescris istoria artelor textile și criteriile de eligibilitate ale acestora.

Bienala de la Lausanne a fost prima manifestare expozițională ce a permis artiștilor din domeniu să exploreze noi materiale și tehnici și care a făcut vizibilă trecerea de la tapiseria bidimensională la tapiseria tridimensională sau obiectul textil. Bienala a constituit o platformă de lansare pentru unii dintre cei mai valoroși artiști contemporani în domeniul artelor textile. Începând cu Bienala de la Lausanne artiștii participanți renunță la cartonul de tapiserie și lucrează liber, improvizând și experimentând materiale noi (sisal, in, cânepă etc.). Subiectele lucrărilor devin tot mai abstracte și se acordă importanță reliefului suprafețelor. Transpunerea este realizată de artist care se implică direct în procesul tehnic aducând un plus de creativitate.

Datorită acestor manifestări expoziționale, artele textile din a doua jumătate a secolului XX cunosc o revitalizare fără precedent nu doar din punct de vedere al recunoașterii sale ci și al readucerii în actualitate a tehnicilor și meșteșugurilor tradiționale adaptate acum temelor și necesităților estetice. Artistul textilist al secolului XX participă activ la realizarea proiectelor sale. Artistul textilist își realizează singur lucrările, participarea sa la procesul de creație fiind activă și directă la fel ca în cazul picturii sau al sculpturii. Astfel rolul său și al artelor textile este bine definit în arta contemporană. Odată cu câștigarea din partea artei textile a acestei poziții în sfera artelor, apare și profesia de designer textilist care se referă, în amenajările ambientale, la proiectarea componentelor textile, utilitare sau doar decorative, ale ambientului.

Bienala de la Lausanne impune materialul textil – fibra textilă drept unul dintre cele mai flexibile materiale ale artei contemporane. Artiștii de la Lausanne expun potențialul acestui material pe care artiștii secolului XXI îl folosesc pentru a modela ambientul interior și exterior.

Al treilea capitol, *Vocația relațională a artelor textile*, abordează obiectul artistic textil din punct de vedere al aplicațiilor interactive ale acestuia. Compoziția decorativă contemporană, deși respectă principiile clasice ale compoziției și ale proporțiilor, poate aborda subiectele într-o manieră interactivă datorită noilor posibilități de transpunere oferite de materialele și tehnologiile actuale.

Arta contemporană nu s-a limitat doar la crearea obiectului în sine ci, în sensul oferirii unor noi soluții de articulare a ambientului, a dorit și includerea publicului în procesul de creație. Instalațiile textile contemporane se manifestă în numeroase cazuri ca ansambluri interactive. Nicolas Bourriaud definește arta contemporană și manifestările sale interactive ca fiind *o stare de întâlnire*. “[...] prin opoziție cu un obiect închis în sine prin intermediul unui stil și al unei semnături, arta actuală arată că nu există formă decât în întâlnire, în relația dinamică pe care o propunere artistică o întreține cu alte formațiuni, fie artistice, fie de altă natură.”³ În acest caz, creația artistică se adresează tuturor simțurilor, context în care relația timp și spațiu capătă noi valențe, iar efectul psihologic produs este mult amplificat. Spațiul de expunere, ambientul, devine parte integrantă a noii instalații textile. Experiența artistică nu mai este una pur vizuală, publicul este integrat operei interacționând direct cu aceasta. Prin urmare, compoziția ambientală textilă urmărește atât obținerea unor efecte psihologice complexe, obținute datorită impactului vizual cu obiectul (ansamblul de obiecte) expus, dar și prin interacționarea publicului cu acest cadru inedit.

Arta textilă contemporană intervine tot mai des în amenajările ambientale de interior și de exterior și se referă nu doar la modelarea unui spațiu existent ci și la crearea unor spații posibile cu caracter permanent sau temporar. Acestea implică adesea spectatorul ca element activ integrat structurii lor.

Arta textilă este privită și prin prisma artelor spectacolului, punerile în scenă contemporane făcând adesea apel la structurile scenografice textile. Obiectul textil scenografic poate defini spațiul scenic sau poate fi *obiect metaforă*. *Obiectul metaforă* este purtătorul unui mesaj pe care îl traduce vizual pentru spectator. Scenografia contemporană apelează tot mai des la transpuneri metaforice ale elementelor scenice (detalii de arhitectură, costum etc.). Butaforia este înlocuită de obiectul artistic scenografic care devine purtător de mesaj al personajelor și situațiilor ilustrate în piesă. În

³ Bourriaud, Nicolas, *Estetica relațională / Postproducție*, Editura Idea, 2007, Cluj-Napoca, p.18

scenografia contemporană nu se mai caută imitarea originalului ci întregul ansamblu scenografic ilustrează conceptul dramatic.

Materialul textil permite realizarea unor decoruri de dimensiuni monumentale ce pot fi montate și demontate cu ușurință, nu necesită mult spațiu pentru depozitare și permit realizarea celor mai sofisticate forme. Alături de obiectul textil scenografic este analizat și *personajul scenografic* prin prisma costumului obiect. Acest tip de personaj, definit prin costumul de scenă neconvențional, chiar dacă uneori face apel la elemente ornamentale specifice unei epoci sau unei zone geografice, nu este un simplu personaj ci este element dinamic al scenografiei. Costumul-obiect scenografic vine în sprijinul desfășurării acțiunii și a conturării personajului interpretat.

Ultimul capitol al tezei este dedicat concluziilor ilustrate de demersul artistic personal în domeniul artelor textile ambientale.

Preocupările personale în domeniul artelor textile își are originea în studiul tehnicii tradiționale de țesere pe războiul de țesut orizontal, folosind fire și fibre naturale (lână, bumbac, mătase). În anii studenției a avut loc primul contact cu ceea ce presupune această tehnică, cu posibilitățile și limitările ei. De fapt, limitările tehnicii au condus la o abordare mult mai creativă a țeserii din punct de vedere al reinventării nodurilor și al materialelor folosite. Nodul *soumak* și nodul *turcesc* au devenit mijloace de transformare a suprafeței țesute în relief. De asemenea, *legătura pânză*, cel mai simplu tip de țesătură, a fost abordată într-o manieră nouă, în același scop de vibrație a suprafeței. Studiul asupra temei propuse spre analiză în teza de doctorat cu titlul *Artele textile monumentale în configurarea ambientului contemporan* s-a desfășurat, alături de planul teoretic și în mod practic prin lucrările de atelier. Interesul asupra subiectului sus-menționat datează încă din perioada studiilor masterale iar lucrările realizate în această perioadă sunt o punere în practică a exemplurilor studiate și a materialului documentar care a venit în sprijinul conturării ideilor ce susțin demersul artistic prezentat.